

Michał Stańczuk

Spółeczna pomoc więźniom i ich rodzinom na przykładzie działalności Stowarzyszenia Penitencjarnego „Patronat”

Social assistance to prisoners and their families on the example of the activities of the Penitentiary Association „Patronat”

Artykuł zawiera informacje dotyczące społecznej pomocy udzielanej przez Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat” na rzecz osób pozbawionych wolności oraz ich rodzin. Ukazuje ponadstudziesięcioletnią historię stowarzyszenia, a także przemiany w stosowanych formach pomocy, najpierw wobec więźniów politycznych, a następnie kryminalnych. Szczegółowo opisuje aktualną działalność stowarzyszenia. Kończy się smutną konkluzją, że obecnie obserwuje się w społeczeństwie polskim obniżenie poziomu empatii na potrzeby skazanych i ich rodzin, a także brak nowych wolontariuszy i zamykanie kolejnych oddziałów.

Słowa kluczowe: społeczna pomoc skazanym, Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat”, były skazany, rodzina.

The article describes the social help for prisoners and their families provided by the Penitentiary Association ‘Patronage’. It shows over 110 years of the Association difficult history and many changes that happened in the forms of support for prisoners – from political to criminal. It also describes the current activities of the Association.

The sad conclusion ends the article that currently there is a decrease in the level of empathy in the Polish society for the needs of prisoners and their families. We can also observe the lack of new volunteers and closing departments of Association.

Key words: social help for prisoners, Penitentiary Association 'Patronage', former prisoner, family.

Wprowadzenie

Idea pomocy skazanym opuszczającym więzienia związana z potrzebą podjęcia wobec nich określonych działań pomocowych znajduje swoje odzwierciedlenie we wnioskach przedstawicieli polskich uczonych już w pierwszej połowie XIX wieku.

Z raportu Aleksandra Potockiego z 1808 r. na temat sytuacji w polskim więziennictwie wyłania się obraz przepelnionych więzień, w których skazani przebywali bez jakiegokolwiek pomocy ze strony personelu więziennego. Standardem więzień w tamtym okresie było niedokonywanie segregacji skazanych z uwagi na popełnione przestępstwo związane z rozmieszczeniem skazanych wielokrotnie karanych z więźniami, którzy po raz pierwszy zostali pozbawieni wolności. W więzieniach nie zapewniano właściwych warunków socjalno-bytowych, brakowało bielizny, odzieży, racje żywieniowe były głodowe, a cele zazwyczaj ciemne i wilgotne¹.

Jerzy Czołgoszewski wskazuje, że trudną sytuację więźniów A. Potocki zastał w „Prochowni”, w której w latach 1767-1795 mieściło się więzienie marszałkowskie. Przebywali w niej osadzeni oczekujący rozprawy sądowej. A. Potocki „uważał, że więźniowie tam przebywają bez żadnego zainteresowania ze strony śledczych, a jeżeli byli już po przeprowadzonym dochodzeniu, to często ponad rok, byli zmuszeni oczekiwać na wydanie wyroku. Jeszcze większe uwagi miał do ich nieprawidłowego rozmieszczenia i złego wyżywienia oraz odzienia. Często bowiem razem przetrzymywano „mniej winnych” z prawdziwymi przestępcami. Więźniowie przedstawiali sobą żałosny widok, często byli bez bielizny i odzieży. Izby, w których przebywali, w większości były „nędznie” wyposażone, ciemne, pozbawione pośłania. Za całodzienne wyżywienie musiało im wystarczyć trochę barszczu i kawałek grubego chleba”². O trudnej sytuacji więźniów poinformowany został król, który polecił Radzie Ministrów sporządzenie dokładnego raportu, który miał się stać podstawą

¹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego (RMKW), sygn. 121, k. 160-161.

² J. Czołgoszewski, *Więziennictwo Księstwa Warszawskiego (1807-1815)*, [w] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 69, s. 132.

do podjęcia odpowiednich działań w celu poprawy zaistniałej sytuacji. Sposoby naprawy sytuacji więziennictwa przedstawił Julian Ursyn Niemcewicz w *Memoriale o nowym systemie więzień ustanowionych w Stanach Zjednoczonych Ameryki*. Dokument ten prezentował koncepcję doktryny penitencjarnej obejmującej politykę karną, funkcje kary pozbawienia wolności, jej wykonania oraz aparatu i systemu³. J.U. Niemcewicz za cel kary uważał nie odwet, lecz poprawę przestępcy, odstraszenie innych oraz zadośćuczynienie dla społeczeństwa i pokrzywdzonego. Osiągnięcie poprawy skazanych było możliwe przy wprowadzeniu do systemu penitencjarnego klasyfikacji więźniów, tak aby zapobiegać demoralizacji nieuniknionej przy umieszczaniu w jednej celi recydywistów z osobami skazanymi po raz pierwszy, czy też małoletnimi, przy zapewnieniu im zatrudnienia oraz właściwych warunków bytowych. Kolejny ważny element to zapewnienie więźniom możliwości uczestniczenia w naukach religii, w pracy, jak również zatrudnianie wykwalifikowanego personelu więziennego mającego odpowiedni kręgosłup moralny, i który będzie dążył do poprawy moralnej i religijnej skazanych⁴.

Na rolę personelu więziennego w procesie resocjalizacji zwracał uwagę również Fryderyk Skarbek, jeden z najwybitniejszych polskich penitencjarystów XIX wieku, który od pracowników więziennych wymagał bardzo wysokich kwalifikacji, żądał jednocześnie, aby cieszyli się oni szacunkiem, poważaniem, a także aby otrzymywali odpowiednio wysokie wynagrodzenie⁵. Propozycje naprawy sytuacji więziennictwa zostały zawarte w *Uwagach do projektu ogólnego i szczególnego ulepszenia administracji stanu więzień publicznych w Królestwie Polskim*, autorstwa Ksawerego Potockiego, kolejnego wybitnego znawcy tematyki penitencjarnej. Dokument zawiera głównie propozycje ulepszenia organizacji zakładów karnych, jak i postulaty przystosowania ich do głównego celu, który miały spełniać, tj. poprawy moralnej osadzonych. Środkiem do tego było np. zdjęcie z pobytu w więzieniu cech kary hańbiącej oraz utworzenie systemu pomocy socjalnej⁶.

³ Zob. T. Demidowicz, *Z dziejów polskiej myśli penitencjarnej. Julian Ursyn Niemcewicz (1758-1841) i jego poglądy na temat więziennictwa*, [w] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2005, nr 49, s. 20.

⁴ F. Skarbek, *O poprawie moralnej winowajców w więzieniach*, Drukarnia Jego Ces. Królew. Mości Rządowej, Warszawa 1822, s. 14.

⁵ Zob. J. Haytler, *Fryderyk Skarbek jako penitencjarysta*, Drukarnia Przeglądu Więziennictwa, Warszawa 1935, s. 11.

⁶ Pełen tekst „Uwag do Projektu” został opublikowany w *Księdze jubileuszowej więziennictwa polskiego 1918-1928*, red. Z. Bugajski, Warszawa 1929, s. 22-44.

W tamtym okresie zadania związane z udzielaniem pomocy post-penitencjarnej więźniom realizowały organizacje oraz towarzystwa dobroczynne prowadzące szeroką działalność społeczną polegającą na organizowaniu dla nich materialnego i moralnego wsparcia. W 1814 r. założone zostało Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności⁷, które zajmowało się jednak przede wszystkim starcami, kalekami, chorymi, bezdomnymi i sierotami, a więźniami lub byłymi więźniami jedynie w bardzo ograniczonym zakresie⁸. Pierwsze konkretne wysiłki niesienia pomocy więźniom można dostrzec w działalności Galicyjskiego Stowarzyszenia Opieki nad Uwolnionymi Więźniami, powołanego we Lwowie w 1881 r. Z pomocy stowarzyszenia korzystali skazani pierwszy raz karani, którzy właściwie zachowywali się podczas odbywania kary oraz zostali poleceni stowarzyszeniu przez administrację więzienną i kapelana. Zgodnie ze statutem podopieczni objęci byli opieką moralną oraz materialną⁹.

Za cel określony w statucie stowarzyszenie miało „człowieka upadłego podźwignąć, ułatwić mu wstęp do społeczeństwa, pojednać go z temże

⁷ Na temat działalności Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności można dowiedzieć się m.in. z dokumentacji archiwalnej Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/110/0. „Towarzystwo zostało założone 24 grudnia 1814 r. z inicjatywy Zofii z Czartoryskich Zamoyskiej A. Czartoryskiego, S. Staszica, J.U. Niemcewicza, T. Wawrzeckiego i innych. Początkowo dzieliło się na: Wydział Powszechnego Zaopatrzenia czyli „dostarczania pierwszych w życiu potrzeb”, który organizował przytułki dla żebraków oraz Wydział Lekarski, zajmujący się opieką zdrowotną ubogich. Pierwszą siedzibą WTD był budynek dawnego konwikt pijarów przy ul. Miodowej. W roku 1816 i WTD założyło przytułek dla starców w Grzybowej Woli w okolicach Warszawy i zakład pracy tzw. „fabrykę dla żebraków” w budynku klasztoru franciszkańskiego na rogu ulic Franciszkańskiej i Zakroczymskiej: od 1819 w przebudowanym przez A. Czartoryskiego klasztorze karmelitanek bosych, przy Krakowskim Przedmieściu 62 (Res Sacra Miser) prowadziło kolejny przytułek dla ubogich, od 1839 ochronę dla dzieci, od 1842 dom dla sierot dziewcząt a w tymże roku dom dla sierot chłopców przy ul. Nowy Świat (róg Książęcej). Pod koniec XIX w. WTD rozwijało działalność w 12 wydziałach, m. in. Starców i Kalek, Sierot, Lekarski, Kas Groszowych Oszczędności, Czytelni Bezpłatnych, Tanich Kuchni, Kąpieli Ludowych. Ponadto WTD udzielało stypendiów studentom i wsparć pieniężnych rodzicom i opiekunom uczącej się młodzieży. W okresie 1918-1945 WDT prowadziło: 3 zakłady opiekuńczo-wychowawcze dla b. wychowanków, 13 przedszkoli, 3 zakłady opiekuńcze dla dorosłych, przytułek dla dzieci- rekonwalescentów p. n. Dom Zdrowia dla Dzieci, przy ul. Dzielnej, Wydział Wsparć, udzielający zapomóg pieniężnych, stypendiów uczniom, obiadów, odzieży, paczek żywnościowych ubogim. Od 1945 r. WTD mieściło się w budynku Zakładu Sierot przy ul. Rakowieckiej. Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności było jedną z najstarszych instytucji filantropijnych w Polsce, podejmującą w tak szerokim zakresie pomoc dla najbardziej potrzebujących. Miało ono na celu „nieść ulgę w nędzy i cierpieniu, pomagać w niedoli, zmniejszyć liczbę żebraków, otoczyć opieką starców, kaleki, sieroty i ubogich miasta niezależnie od narodowości i wyznań”. Pełniło do pewnego stopnia obowiązki Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. Prowadziło zakłady poświęcone opiece, wychowaniu i nauczaniu sierot i dzieci oraz młodzieży, przedszkola, żłobki, tanie kuchnie, biblioteki, domy zarobkowe, schroniska dla starców i kalek, dla niezamożnych, szpitale, kasy pożyczkowe i szeroko rozbudowany aparat doraźnej pomocy. Poza swoją działalnością filantropijną położyło ono dla kraju wielkie zasługi. W okresie niewoli rosyjskiej wśród społeczeństwa szerzyło tajnie oświatę i uświadomienie”.

⁸ Zob. Z. Podgórska-Klawe, *Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności 1814-1914*, [w:] *Warszawa XIX wieku 1795-1918*, Warszawa 1970, s. 141-184.

⁹ Zob. M. Porowski, *Kamień i chleb (studium z dziedziny polityki penitencjarnej)*, Warszawa 1993, s. 146-147.

i dopomagając mu do odzyskania godności obywatelskiej, tem samem dodawać odwagi do wytrwania na drodze całkowitej poprawy i zasłaniać go przed przyszłym ponownym upadkiem”¹⁰.

Na przestrzeni kolejnych dziesięcioleci funkcjonowania systemu więziennictwa w Polsce swoją działalność rozpoczęły inne organizacje i stowarzyszenia wspierające osoby pozbawione wolności. Jednym z nich jest Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat”.

Niektóre rozwiązania systemowe w obszarze resocjalizacji

Każdego roku zakłady karne i areszty śledcze opuszcza około 80 tysięcy osób. Część tych osób wróci zapewne do normalnego funkcjonowania w społeczeństwie, część doświadczy wielu różnorodnych trudności z adaptacją do warunków wolnościowych, co doprowadzi do ponownego powrotu na ścieżkę przestępczą.

W Raporcie Najwyższej Izby Kontroli o świadczeniu pomocy społecznej osobom opuszczającym zakłady karne podaje się, że najczęstszymi przyczynami powrotu do przestępstwa są trudności w znalezieniu pracy, brak jakiegokolwiek miejsca zakwaterowania, niedostateczne warunki materialne, niechęć ze strony otoczenia (nr ewidencyjny 66/2019/18/04/KPS). Wyżej wymienione czynniki wskazują na potrzebę zwiększenia zakresu udzielanego wsparcia osobom w trakcie i po opuszczeniu zakładu karnego w celu przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu oraz konieczności zwiększonej współpracy ośrodków pomocy społecznej z innymi instytucjami pożytku publicznego działającymi w tym zakresie¹¹.

Zakończenie pobytu w placówce resocjalizacyjnej oraz powrót do społeczeństwa są z pewnością wyzwaniem zarówno dla więźnia opuszczającego zakład karny, jak i otoczenia. Aleksandra Szymanowska w swoich badaniach dowodzi, że wielu osobom nie udaje się powrócić do społeczeństwa mimo deklaracji, że po opuszczeniu zakładu karnego

¹⁰ Fragment statutu Galicyjskiego Stowarzyszenia Opieki nad Uwolnionymi Więźniami przytoczony [za:] M. Porowski, *O idei pomocy więźniom i działalności Patronatu (do czasu rozwiązania po II wojnie światowej)*, [w:] *O pomocy w powrocie do społeczeństwa. W 100-lecie powstania Patronatu*, red. T. Szymanowski, Warszawa 2010, s. 48.

¹¹ Zob. K. Wierzbicki, *Podstawy prawne udziału społeczeństwa w resocjalizacji skazanych zagrożonych wykluczeniem społecznym*, [w:] A. Grzędzińska, K. Majdzińska, A. Sulowska (red.), *Ubóstwo i wykluczenie. Wymiar ekonomiczny, społeczny i polityczny*, Bramasole, Warszawa 2010, s. 174.

będą żyły zgodnie ze społecznymi normami¹². Przystosowanie do życia w warunkach wolnościowych wydaje się być tym trudniejsze, im dłużej skazany przebywał w izolacji więziennej.

Warto również zwrócić uwagę na badania przeprowadzone przez Irenę Mudrecką na temat form przystosowania do izolacji więziennej skazanych na kary długoterminowe w kilkunastu jednostkach penitencjarnych. Z badań wynika, że respondenci, którzy „mają przekonanie, że mają gdzie wrócić i rodzina czeka na ich powrót do domu, istotnie częściej uzyskują wyniki świadczące o ich niskim poczuciu zagubienia w realiach zakładu karnego. Potwierdza to znany pogląd, iż kontakt skazanego z rodziną stanowi element mający znaczenie dla ich ogólnego funkcjonowania w zakładzie karnym”¹³.

Działania systemowe skierowane do grupy byłych skazanych sprowadzają się do pomocy postpenitencjarnej, programów w obszarze opieki społecznej, tj. zasiłki, pomoc doraźna, organizacja noclegowni itp. Anna Fidelus zauważa, że: „dotychczasowe rozwiązania w obszarze pomocy osobom skazanym z pewnością nie są wystarczające. Należałoby zastanowić się nad wprowadzeniem działań pozwalających na uczynienie procesu readaptacji społecznej skazanych bardziej efektywnym”¹⁴.

Autorka proponuje rozwiązania w obszarze resocjalizacji, których realizacja pozwoli na „przeobrażenia świadomościowe społeczeństwa i ewolucję postaw wobec osób z przestępczą przeszłością”¹⁵. A. Fidelus wskazuje na działania resocjalizacyjne o charakterze spersonalizowanym, które kierowane powinny być zarówno do instytucji izolacyjnych, realizujących proces pozbawiania wolności, jak i do środowiska wolnościowego, w którym przebywają byli więźniowie po odbyciu kary. Celem takiego wsparcia powinno być zaspokojenie niezbędnych potrzeb życiowych osoby zwolnionej po odbyciu kary pozbawienia wolności, przy jednoczesnym doprowadzeniu do życiowego usamodzielnienia każdej jednostki. Ważnym elementem w tym zakresie wydaje się „uświadamianie skazanym konieczności podejmowania również przez nich działań pozwalających

¹² Zob. A. Szymanowska, *Więzienie i co dalej*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 2003; A. Szymanowska, *Wyzwania wobec działań penitencjarnych i postpenitencjarnych w świetle zmian demograficznych uwięzionych*, [w] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 90, s. 5-21.

¹³ I. Mudrecka, *Przekonania skazanych za zabójstwo o sobie, innych i przyszłości – możliwości restrukturyzacji poznawczej jako kierunku oddziaływań resocjalizacyjnych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, t. XXXIII, s. 95.

¹⁴ Zob. A. Fidelus, *Pomoc osobom opuszczającym więzienia – propozycje rozwiązań systemowych w zakresie wsparcia skazanych*, „Roczniki Pedagogiczne” 2019, t. 11(47), s. 142.

¹⁵ Ibidem, s. 143.

na wzmacnianie inkluzji społecznej. Tylko wysiłki obydwu stron – byłych więźniów i reprezentantów środowiska społecznego, do którego wracają osadzeni – dadzą gwarancję pozytywnego powrotu i spełnionego życia”¹⁶.

Równie ważne jest wzmocnienie potencjału jednostki resocjalizowanej poprzez uświadomienie jej dotychczasowego życia, które powoduje pełnienie dewiacyjnych ról społecznych. Powinno ono polegać na projektowaniu zmian na różnych poziomach funkcjonowania osoby pozbawionej wolności – jednostkowym, grupowym i społecznym. Zaproponowany przez Konrada Wierzbickiego model oddziaływania wychowawczo-resocjalizacyjnego i profilaktycznego w obszarze działań pomocowych skierowanych do więźniów uwzględnia analizę czynników ryzyka i czynników ochronnych. Zdaniem autora „jednym z argumentów za obecnością problematyki wartości w profilaktyce społecznej i resocjalizacji jest fakt, że przyjęcie podstawowych wartości przez jednostkę wpływa na mechanizmy i tendencje kształtowania wspólnoty społecznej”¹⁷. Ponadto „w przypadku wychowania resocjalizacyjnego priorytetowym zadaniem wydaje się więc wspomaganie młodocianych sprawców przestępstw w odkrywaniu przez nich świata wartości. W osiągnięciu tego celu niezbędne może okazać się zatem wprowadzanie w obszar profilaktyki i resocjalizacji elementów kształcenia aksjologicznego”¹⁸.

Działalność Stowarzyszenia „Patronat” (1909-2021)

Za przykład instytucji pożytku publicznego, która od początku swojej działalności z założenia ma pomóc osadzonym, jest Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat”.

Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat” jest organizacją społeczną, której nadrzędnym zadaniem jest niesienie różnorodnych form pomocy osobom pozbawionym wolności, a zatem przebywającym w zakładach karnych, aresztach śledczych, jak i zwalnianym z zakładów karnych oraz ich rodzinom¹⁹. Na przestrzeni ponadstuletniej działalności pod wpływem zmian i przeobrażeń ustrojowych, jak i obserwowanych

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ K. Wierzbicki, *Problematyka aksjologiczno-wychowawcza w profilaktyce społecznej i resocjalizacji. Wprowadzenie do dyskusji*, „The Prison Systems Review” 2020, nr 107, s. 137.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ T. Szymanowski, *O pomocy w powrocie do społeczeństwa*, Warszawa 2009, s. 7.

zmieniających się potrzeb skazanych i ich rodzin zmieniał się charakter i sposób działania omawianej instytucji, jednak cel zawsze pozostawał i pozostaje ten sam: pomoc tym, którzy znaleźli się na marginesie wykluczenia społecznego, bez wsparcia i pomocy ze strony innych, oraz tym, którym grozi wykluczenie społeczne.

Historia powstawania i ewaluowania Stowarzyszenia Penitencjarnego „Patronat” jest bardzo ciekawa. Powstanie „Patronatu” datowane jest na rok 1909, kiedy to po wniesieniu wniosku przez grupę warszawskich adwokatów: J. Sokołowskiego, L. Supińskiego oraz doktorową Ciechomską zostało zatwierdzone Towarzystwo Opieki nad Wychodzącymi z Więzienia „Patronat”. Wówczas działalność z terenu Warszawy przeniosła się na całe Królestwo Polskie. Fakt zarejestrowania był tylko potwierdzeniem i uprawomocnieniem prowadzonej od wielu lat pracy na rzecz więźniów i byłych skazanych oraz ich najbliższych. Na czele „Patronatu” stanął Walenty Miklaszewski były profesor Szkoły Głównej Warszawskiej. Z biegiem czasu „Patronat” wzrastał w grupę osób chcących angażować się w pomoc na rzecz innych potrzebujących, jednocześnie zyskiwał coraz większe poważanie w społeczeństwie jako instytucja pomocowa. Po odzyskaniu niepodległości „Patronat” działał jako instytucja penitencjarna, której głównym celem była opieka i próba przywracania więźniów kryminalnych społeczeństwu. Znaczne rozszerzenie działalności „Patronatu” miało miejsce po 1923 r., kiedy to utworzono osiemdziesiąt jeden nowych oddziałów stowarzyszenia. Był to czas świetności „Patronatu” – działał on wtedy na wielu płaszczyznach: powoływał kuratorów więziennych dbających o prawa i interesy skazanych, umożliwiając im kontakt z rodziną; posiadał dwa zakłady zajmujące się dziećmi i młodzieżą w Stródzie i Zbójnej Górze; sprawował pieczę nad poprawczakiem na Okęciu. Był instytucją otwartą – mógł należeć do niej każdy, kto czuł potrzebę niesienia pomocy bliźniemu, bez względu na swoje przekonania, cele i życiowe doświadczenia. Działania wojenne nie przerwały działalności „Patronatu”, wręcz przeciwnie, zajmował się wszechstronną pomocą więźniom politycznym, pomocą ludności prześladowanej, pomocą rodzinom aresztowanych poprzez udzielanie informacji o uprawnieniach, wskazywanie sposobów odnajdywania uwięzionych, organizował również leczenie, ratował ludzi objętych przemocą okupanta. Po 1941 r. doszło do rozszerzenia działalności w okupowanej Polsce, warto zatem nadmienić, że „Patronat” był jedyną uznaną organizacją, która do 1942 r. mogła wchodzić na teren Pawiaka i nieść pomoc osadzonym. Jednocześnie warto

zaznaczyć, iż „Patronat” współdziałał z Żegotą i niósł pomoc obywatelom polskim pochodzenia żydowskiego²⁰. Pod władzą komunistyczną, w latach 1945-1989, oczywiście niemożliwe było prowadzenie jakiegokolwiek działalności. Dopiero jak reżim zaczął słabnąć około 1980 r., zwłaszcza gdy powstał ruch „Solidarności”, zaistniały minimalne warunki założenia niezależnego „Patronatu”, który jednak po ogłoszeniu stanu wojennego został zdelegalizowany. Jednak znaczna część działaczy dalej prowadziła, nawet dość efektywną działalność pomocową byłym więźniom i osobom prześladowanym w ramach Komitetu Prymasowskiego w kilku kościołach warszawskich (najszerzej przy kościele św. Krzyża w Warszawie). Ponowna reaktywacja „Patronatu” nastąpiła w 1989 r.

Od początku działalności do dziś zaszły duże zmiany w statucie organizacji i formach pomocy „Patronatu”, jednak tak jak ponad sto lat temu tak i dziś „Patronat” działa, aby nieść pomoc tym, od których odwrócili się wszyscy, tym którzy proszą o podanie pomocnej dłoni, aby móc na nowo funkcjonować na wolności. Obecnie „Patronat” prowadzi szeroką działalność, aby pomóc byłym skazanym w powrocie do społeczeństwa po odbyciu kary pozbawienia wolności. Pomoc ta obejmuje różne formy, tj. ma na celu zapewnienie zakwaterowania, w sytuacji gdy skazany po odbyciu kary pozbawienia wolności nie ma gdzie mieszkać. Stowarzyszenie „Patronat” prowadzi dwa ośrodki readaptacji społecznej; prowadzi szkolenia i kursy aktywizacji zawodowej oraz poprawienia komunikacji interpersonalnej, opanowania agresji itp.; udziela pomocy materialnej w postaci żywności, ubrania, artykułów higienicznych, wyrobienia dokumentów, zaopatrzenia w leki i pomoce okulistyczne; prowadzi świetlice dla dzieci z rodzin osób skazanych i zagrożonych wykluczeniem; wspiera działalności kulturalne, w tym indywidualnie wspiera odbywających karę pozbawienia wolności wykazujących zamiłowania literackie (np. G.A. Szumilas oraz inspiracja okolicznościowego konkursu związanego z beatyfikacją Kardynała Stefana Wyszyńskiego); współpracuje z ośrodkami naukowymi zajmującymi się problemami resocjalizacji, readaptacji osób naruszających prawo. Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat” występowało w minionych latach z poniżej przedstawionymi wnioskami i postulatami do Ministerstwa Sprawiedliwości, wskazując na potrzebne zmiany legislacyjne, organizacyjne i administracyjne służące

²⁰ K. Pędowski, „Patronat” – historia i program działania w przyszłość, „Palestra” 1982, 26/6-7(294-295), s.13-56).

poprawieniu jakości pomocy osobom będącym w konflikcie z prawem i ich rodzinom.

1. Wniosek w sprawie zintegrowania i całościowe polityki wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, która obejmować będzie profilaktykę, konkretne postępowanie sądowe i resocjalizacyjne oraz kształcenie profesjonalistów o interdyscyplinarnym podejściu do rozwiązywania problemów demoralizacji i przestępczości nieletnich.

2. Wniosek w sprawie powołania ośrodków pomocy i informacji dla byłych skazanych, a także warunkowo zwalnianych oraz osób korzystających z przerwy w karze.

3. Zmiany legislacyjne dotyczące działania postpenalnego wobec recydywistów, w tym:

– powszechniejszego stosowania warunkowego zwolnienia z obowiązkiem dobrowolnego poddania się leczeniu, kontroli ewentualnego przebywania przez jakiś czas w ośrodku readaptacji i tam nabywania kwalifikacji i umiejętności społecznych;

– uporządkowania i zintegrowania rozproszonej pomocy organizacji społecznych;

– inwentaryzacje potrzeb na rzecz recydywistów.

Dziś w porównaniu do początków działalności „Patronatu” okresu dwudziestolecia międzywojennego i czasów II wojny światowej jest to nie tylko inna populacja, do której stowarzyszenie adresuje swoją działalność, lecz także znacznie rozszerzone cele i zadania.

Statutowe cele określane jako niesienie pomocy materialnej, duchowej i prawnej osobom pozbawionym wolności zwolnionym z zakładów karnych oraz ich rodzinom, inspirowanie i uczestnictwo w zapobieganiu przestępstw i wykluczeniu społecznemu; prowadzenie działalności mediacyjnej, w tym łagodzenie następstw popełnionych przestępstw zgodnie z założeniami Rady Europy; wpływanie na humanizowanie wykonania kar (art.1 statutu).

Nie ograniczają się one jedynie do niesienia pomocy i wsparcia emocjonalnego, informacyjnego, psychologicznego, moralnego czy materialnego, lecz obejmują działania, takie jak: readaptacja, reintegracja, resocjalizacja, wyjście z bezdomności i bezrobocia.

Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat” ma swoją siedzibę w Warszawie, tu również zlokalizowany jest Oddział Warszawski. Inne oddziały terenowe mieszczą się w Białymstoku, Zielonej Górze, a od 2012 r. dzięki staraniom kuratorów sądowych otwarto oddział w Piasecznie.

Z racji coraz większych trudności pozyskiwania wolontariuszy oraz trudności lokalowych i finansowych Zarząd Główny zmuszony był zamknąć oddziały w Gdańsku, Olsztynie, Szczecinie, Kielcach i Łodzi. Konkretna działalność „Patronatu” to: zorganizowanie i prowadzenie dwóch domów – hosteli w Warszawie, Białymostku dla osób opuszczających zakłady karne, niemających lokalu mieszkalnego, a zatem dla tych, którzy po opuszczeniu zakładu karnego stają się automatycznie osobami bezdomnymi. Każde ze schronisk „Patronatu” dysponuje 23 miejscami noclegowymi. Są to hostele dla mężczyzn. Są oni kierowani przez kuratorów sądowych, policję, zakłady karne, sędziów penitencjarnych lub samodzielnie zgłaszają się pod koniec odbywania kary pozbawienia wolności. W trakcie pobytu w tym domu mogą uczestniczyć w przygotowanych pod kątem specyficznych potrzeb programach aktywizacji zawodowej oraz konkretnych szkoleniach zawodowych, nabywania umiejętności psychologicznych i komunikowania się, opanowywania agresji. Mają także obowiązek aktywnego poszukiwania pracy i przygotowywania się do całkowitego usamodzielnienia mieszkaniowego, materialnego i społecznego. Warunkiem bezwzględnym korzystania z tej pomocy jest zakaz picia alkoholu i używania substancji psychoaktywnych.

W latach 2015-2019 liczba zakwaterowanych wynosiła 100, a przeciętny czas przebywania to 121.5 dnia. Zgodnie ze statutem ośrodka czas pobytu jest zróżnicowany, nie może jednak przekraczać 2 lat (por. tabela 1).

Tabela 1. Stan zakwaterowania w domu „Patronat” w Warszawie

rok	liczba zakwaterowanych	liczba osób, które odeszły
2019	98	81
2018	134	113
2017	101	82
2016	104	80
2015	98	80

Źródło: opracowanie własne.

Pensjonariusze schroniska to osoby w zróżnicowanym wieku, w przedziale od 22 do 60 roku życia i powyżej. Największym problemem tych osób jest uzależnienie od alkoholu, niski poziom wykształcenia, brak kwalifikacji zawodowych, złe lub nieistniejące relacje z rodziną, co wiąże się z brakiem wsparcia emocjonalnego od bliskich osób, które normalnie są podstawą ponownego przystosowania społecznego.

Z przykrością trzeba zauważyć, że występują sytuacje usunięcia pensjonariusza z powodu nieprzestrzegania regulaminu, tj. głównie zażywania środków psychoaktywnych i alkoholu, i wynikające z tego powodu konflikty interpersonalne lub naruszenie prawa.

Przedstawione wyżej ogólne zadania realizowane przez „Patronat” w poszczególnych oddziałach przybierały następujące formy:

1) prowadzony Punkt Pomocy Doraźnej w Warszawie, który zlokalizowany jest przy Domu „Patronat” przy ulicy Siennickiej 48 udziela pomocy rzeczowej, materialnej w postaci żywności, ubrań, materiałów higienicznych, zajmuje się udzielaniem porad prawnych. Korzystają z tej pomocy osoby, które opuściły zakłady karne lub są aktualnie na przepustce i znajdują się w trudnych warunkach materialnych, wtedy do punktu są skierowani przez kuratorów lub zgłaszają się samodzielnie;

2) w Białymstoku pomoc postpenitencjarną realizują pracownicy i wolontariusze schroniska. Jest to pomoc żywnościowa w postaci posiłków (trzy w ciągu dnia) suchy prowiant, paczki świąteczne, leki, odzież, materiały piśmiennicze, a także pomoc w wyrobieniu dowodu osobistego;

3) w Zielonej Górze punkt pomocy nakierowany jest na prowadzenie szkoleń, doradztwo psychologiczno-pedagogiczne, porady prawne i mediacje. Ważnym połączeniem działalności społecznej i samorządowej jest przykład oddziału w Piasecznie. Rocznie pomoc udzielana jest około 4,5 tys. osobom we wszystkich oddziałach łącznie.

Spółeczna działalność na rzecz więźniów i ich rodzin – przedmiot aktywności ośrodków uniwersyteckich

Problematyka społecznej działalności na rzecz więźniów i ich rodzin będąca w centrum zainteresowania Stowarzyszenia Penitencjarnego „Patronat” stała się motywem przewodnim międzynarodowej konferencji naukowej w dniu 22 lutego 2021 r. pt. „Spółeczna działalność na rzecz

więźniów i ich rodzin” organizowanej cyklicznie przez Wydział Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz Stowarzyszenie Penitencjarne ”Patronat” – Zarząd Główny.

W roku bieżącym zaproszenie do współorganizowania tego wydarzenia przyjęli: Zakład Psychopedagogiki Resocjalizacyjnej Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie oraz Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości. Konferencja objęta została honorowym patronatem ministra sprawiedliwości – Zbigniewa Ziobro.

Obrady tegorocznej edycji konferencji toczyły się w dwóch sekcjach tematycznych dotyczących następujących obszarów: „Wieloczynnikowe uwarunkowania pomocy więźniom i ich rodzinom” oraz „Wybrane programy na rzecz readaptacji skazanych”.

Podczas konferencji odwoływano się do aktualnych wyników badań oraz dyskusji zarówno naukowców, jak i praktyków na co dzień zajmujących się bezpośrednimi formami wsparcia. Wśród prelegentów znaleźli się również przedstawiciele Stowarzyszenia Penitencjarnego ”Patronat”, Biura Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Fundacji Pomost. Konferencja skłoniła uczestników do refleksji nad retrospektywną analizą teorii i praktyki w zakresie resocjalizacji penitencjarnej oraz profilaktyki społecznej, co znalazło potwierdzenie w bezpośrednich opiniach i dyskusjach oficjalnych oraz kuluarowych. W podsumowaniu panelu dyskusyjnego zwrócono uwagę na potrzebę podejmowania dalszych wspólnych zintensyfikowanych działań nad resocjalizacją niedostosowanych społecznie i poszukiwania nowych interdyscyplinarnych rozwiązań w tym obszarze. Zwrócono uwagę na rolę, jaką pełnią instytucje społeczne w procesie przygotowania osadzonych do opuszczenia zakładu karnego oraz byłych więźniów do życia w warunkach wolnościowych.

Uwagi końcowe

Poza działaniami statutowymi Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat” włącza się w dyskurs naukowy nad wielowymiarową refleksją dotyczącą dylematów i wyzwań współczesnej resocjalizacji penitencjarnej. Współpraca z jednostkami naukowymi stwarza Stowarzyszeniu Penitencjarnemu „Patronat” szansę inicjowania projektów badawczo-rozwojowych w obszarze readaptacji mających na celu przygotowanie skazanych do ich odpowiedzialnego życia w społeczeństwie poprzez kształtowanie

u więźniów umiejętności pozwalających na pełnienie akceptowanych ról społecznych oraz przeciwdziałanie poczuciu wykluczenia przez społeczeństwo.

Pomimo wieloletniego doświadczenia pracy ze skazanymi i ich rodzinami oraz w przywracaniu wielu osób społeczeństwu Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat” boryka się z wieloma istotnymi trudnościami w funkcjonowaniu. Do najważniejszych należą; nieuregulowane systemowo rozwiązania prawne dotyczące finansowania stowarzyszeń pożytku publicznego, opłaty administracyjne dotyczące budynków i infrastruktury, a także możliwości pozyskiwania wolontariuszy. To wszystko wynika z faktu, że nadal dominuje przekonanie, zarówno u władz państwowych, jak i samorządowych, iż „siłami społecznymi” i bez odpowiednich nakładów finansowych można i powinno się prowadzić readaptację osób bezdomnych, byłych więźniów, wykluczonych.

Nie ulega wątpliwości, że aktualne wyzwania cywilizacyjne wymagają nowych, innowacyjnych i bardziej adekwatnych form pomocy tym osobom ze strony państwa i społeczeństwa. Niebagatelną rolę mogą w tym zakresie odegrać uczelnie kształcące studentów w zakresie prawa, psychologii, pedagogiki, socjologii, służb społecznych.

Bibliografia

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego (RMKW), sygn. 121.
- Czołgoszewski J., *Więziennictwo Księstwa Warszawskiego (1807-1815)*, [w] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 69.
- Demidowicz T., *Z dziejów polskiej myśli penitencjarnej. Julian Ursyn Niemcewicz (1758-1841) i jego poglądy na temat więziennictwa*, [w] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2005, nr 49.
- Fidelus A., *Pomoc osobom opuszczającym więzienia – propozycje rozwiązań systemowych w zakresie wsparcia skazanych*, „Roczniki Pedagogiczne” 2019, t. 11(47).
- Haytler J., *Fryderyk Skarbek jako penitencjarysta*, Drukarnia Przeglądu Więziennictwa, Warszawa 1935.
- Informacja o wynikach kontroli NIK (2019), „Pomoc społeczna świadczona osobom opuszczającym zakłady karne”.
- Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918-1928*, (red.) Z. Bugajski, Warszawa 1929.
- Mudrecka I., *Przekonania skazanych za zabójstwo o sobie, innych i przyszłości – możliwości restrukturyzacji poznawczej jako kierunku oddziaływań resocjalizacyjnych*, [w:] „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, t. XXXIII.
- Pędowski K., „Patronat” – *historia i program działania w przyszłość*, [w:] „Palestra” 1982, 26/6-7(294-295).
- Podgórska-Klawe Z., *Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności 1814-1914*, [w:] *Warszawa XIX wieku 1795-1918*, Warszawa 1970.
- Porowski M., *Kamień i chleb (studium z dziedziny polityki penitencjarnej)*, Warszawa 1993.
- Porowski M., *O idei pomocy więźniom i działalności Patronatu (do czasu rozwiązania po II wojnie światowej)*, [w:] *O pomocy w powrocie do społeczeństwa. W 100-lecie powstania Patronatu*, red. T. Szymanowski, Warszawa 2010.
- Skarbek F., *O poprawie moralnej winowajców w więzieniach*, Drukarnia Jego Ces. Królew. Mości Rządowej, Warszawa 1822.
- Szymanowska A., *Więzienie i co dalej*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 2003.
- Szymanowska A., *Wyzwania wobec działań penitencjarnych i postpenitencjarnych w świetle zmian demograficznych uwięzionych*, [w] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 90.
- Szymanowski T., *O pomocy w powrocie do społeczeństwa*, Warszawa 2009.
- Wierzbicki K., *Podstawy prawne udziału społeczeństwa w resocjalizacji skazanych zagrożonych wykluczeniem społecznym*, [w:] A. Grzędzińska, K. Majdzińska, A. Sulowska

(red.), *Ubóstwo i wykluczenie. Wymiar ekonomiczny, społeczny i polityczny*, Brama-sole, Warszawa 2010.

Wierzbicki K., *Problematyka aksjologiczno-wychowawcza w profilaktyce społecznej i resocjalizacji. Wprowadzenie do dyskusji*, „The Prison Systems Review” 2020, nr 107.

Źródła internetowe:

<https://bip.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/fundusz-sprawiedliwosci/pomoc-postpenitencjarna/>

<https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/18/041/KPS/>.